

ЕНВЕР РЕЌИЌ

ЈУГОСЛОВЕНСКАТА МИСЛА И АВНОЈ

(тези)

Од појавата на историската сцена, Југословенската мисла ги изразуваше животните стремежи на југословенските народи и народности да ја остварат својата голема цел — националното ослободување или обединување. Фактот што мораа југословинските народи со векови да живеат под туѓа власт, потчинети и разединети, ѝ даваа на југословенската мисла ослободителен карактер, кој доаѓаше до израз во програмите на нивните национални движења и во напорите на општествените сили што ги освојуваа и следеа.

Историските претпоставки за појавата и подлабок продор на југословенската мисла најпрво се создадоа во Хрватска, каде што во првите децении од XIX век интензивните превирања беа основно обележје на општествениот и политичкиот живот. Долготрајната политичка расцепканост на хрватскиот народ создаваше широки можности на Италијанците, Германците и Унгарците со метод на секакви притисоци да го држат во потчинетост и да го спречуваат патот на неговата национална еманципација и самостоен развој. Сепак, со продирањето на новите производни односи и општествените сили се чувствуваат и нови струења во јавниот живот на Хрватска. Во редовите на младата интелигенција и буржоазија расте свеста за потребата од надминување на дијаспората на хрватскиот народ, се јавува отпор на политичката разединетост и туѓата доминација, особено на унгарската, бара излез за иднината во условите на национална слобода и самостојност.

За историскиот развој на југословенската мисла и движење, која го инспирираше и го проткајуваше, илирското движење беше од основно значење. Иако претставуваше производ на хрватските општествени, политички и културни услови од триесеттите и четириесеттите години од XIX век и претежно останал ограничен на подрачјето на Хрватска, илирското движење

со своето историско значење ги помина границите на својата изворна средина. Како форма на хрватската преродба, тој ја обележи пресвртницата во развојот на модерната хрватска национална култура, но истовремено, како и секое автентично преродбено движење, потврдуваше, дека културната преродба на народот е само форма на неговата општа национална афирмација. Релевантна специфичност на хрватското преродбено движење се изразува во неговата основна идеја — југословенската мисла, под која во тој период се водеше борба за политичка самостојност на Хрватска. Особена и трајна заслуга на Гаевото илирско движење, и покрај промашената и отфрлена теорија за словенското потекло на старите Илири, се гледа во фактот што ширејќи ја југословенската мисла меѓу Хрватите, во нивната историска свест ја вгради и зацврсти мислата за потребата од заедништво со останатите Јужни Словени.

Поразот на револуцијата (1849). следен со воспоставување на апсолутизмот, покажа дека Хрватската монархија се држи уште цврсто, но не можеше да го запре развојот на југословенската мисла, кон која австриските режими се однесуваа со сомневање и непријателски, дури и кога се поставуваше позитивно кон хабзбуршката држава. Како сознание и патоказ за Јужните Словени дека нивното национално ослободување и обединување заедно се преплетуваат и условуваат, југословенската мисла имаше доволно сила и виталност, и покрај политичките насилства, да ги афирмира своите автентични квалитети. Уште 1849 година Штросмаер пишува дека „најглавна задача на Југословените е да се здружат, да се сложат и да се обединат“.

Суштината на Штросмаеровата југословенска идеја се потврди со југословенското единство, а не со неговата рамка и форма, кој може да се менува во зависност од конкретните услови и односи. Тоа најточно го потврдуваат неговите договори со Гарашанин, во кои големите разлики во мотивите и погледите не се пречка за соработка во заедничката југословенска работа. Гарашанин е непомирлив противник на Австрија и родоначалник на програмата за Голема Србија, која има функција на стожер во обединувањето на Јужните Словени. Штросмаер е лојален према Австрија, но готов на Србија да ѝ признае дека е главна сила во оживотворувањето на југословенската програма. Развивањето на соработката со австриските Јужни Словени е во функција на Гарашаниновата политичка концепција за рушење на Австрија и создавање на силна српска држава, способна да стане центар за формирање на голема југословенска држава во иднина. Соработката со Гарашанин, истовремено, му помогна на Штросмаер за реализирањето на неговата основна мисла за југословенското единство, прво во

рамките на австриската федерација, а потоа во форма на самостојна, општојугословенска држава.

Меѓутоа, иако Гараганиновата национално-политичка методологија за експанзија и проширување на Србија им одговараше на буржоаските, контраверзни, бирократски, монархистички и милитаристички сили на српското општество, таа веќе во почетокот од седумдесеттите години доживува сосема темелна, социолошки и историски аргументирана критика, чиј автор беше Светозар Марковиќ, основач на модерната социјалистичка мисла во Србија.

Во своето теориско-политичко учење Светозар Марковиќ дава темелна, целосна, научно образложена критика на буржоаската национална програма на Голема Србија со трајна историска вредност, која ја прави основата на неговата концепција за решавање на националното прашање на Балканскиот полуостров.

Со своето гледиште за решавање на националното прашање на Балканскиот Полуостров во форма на Балканска федерација, Светозар Марковиќ на нов начин ја формулира програмата на националните движења кај балканските народи. Од тогаш националните движења на јужнословенскиот простор паралелно ја следат програмата на југословенската и програмата на балканската федерација, а во дадени случаи истовремено се определува и за едната и за другата.

Во средината на дваесеттите години на политичката сцена во Хрватска настапува нова генерација интелектуална младаина, која се противставува на празната политика на граѓанската опозиција и нагвестува почеток на период на радикални борби за прекинување на унгарскиот режим на банот Куен Хедервари. Израз на нејзиното радикално определување беше запалувањето на унгарското знаме во Загреб по повод посетата на кралот 1895 година. Политичките движења во Хрватска во тоа време потврдуваат дека созрева свеста за потребата од соработка и единство меѓу Хрватите и Србите, ако сакаат да се ослободи Хрватска од спогодбеничкиот двоен оквир, со тоа и од унгарската доминација. Во таа смисла дејствуваше од самиот почеток работничкото движење, кое со основањето на Социјалистичката странка (1894) го заврши своето политичко организирање.

Веќе на вториот конгрес (1986), СДС на Хрватска и Словенија ја усвои партиската програма, во која југословенската мисла има улога на атрибут на социјалистичката национална политика „за културното обединување“ на Јужните Словени. Меѓутоа, во политичката практика хрватската социјална демократија ги напушти културните рамки на југословенската мис-

ла, во целина ја прифати идеологијата за југословенството, се експонира и афирмира како политичка сила, која доследно ја следи југословенската мисла и како составен дел на југословенското движење дејствуваше во правец на неговата програма: за национално ослободување и обединување на Јужните Словени.

Балканските војни, а особено победата на Србија, предизвикаа нова плина во југословенското движење, на која факторите од власта реагираа со најгруба антијугословенска конфронтација, прогласувајќи вонредна состојба и други форми на притисок. Повторно се потврди дека Австро-Унгарската монархија е непомирлив противник на слободата и независноста на српскиот народ и на сите Јужни Словени. Кусиот период меѓу Балканските војни и избувнувањето на Светската војна носеше белег на силен пробив и замав на југословенската идеја во сите југоловенски земји. Определбата за Југославија имаше кај нив широка и цврста основа.

Ударна сила, авангарда на југословенското движење беше национално-револуционерната младина. Во многубројните младински акции најголемо значење имаше атентатот од сараевскиот ученик Гаврило Принцип на престолонаследникот, надвојводата Фердинант на 28. јуни 1914 година. Хабсбуршката Монархија го искористи овој атентат како повод за војна против Србија, бидејќи во неа гледаше центрипетална сила на југословенското единство и свој главен непријател. Да се уништи Србија како национална независна држава, претставуваше за Австро-Унгарската Монархија услов *sine qua non* за да се спречи политичкото обединување на Јужните Словени и политичката поделеност на „австриски“ и „балкански Јужни Словени“ да остане траен начин на нивниот национален живот.

Со вооружениот напад од страна на Австро-Унгарската Монархија на Србија кон крајот од јули 1914 година, започна Првата светска војна. Бидејќи ѝ беше наметната војна со план да биде не само војнички победена, туку и уништена како слободна и самостојна национална држава, Србија се најде пред задача да ги утврди своите воени цели. Решението на оваа задача, може да се каже, беше историски подготвено во нејзината широко призната улога на југословенски Пиемонт. Со тоа српската влада уште во првите разгледувања на воените цели, во почетокот на септември 1914 година го истакна своето определување на Балканот да се создаде „една јака југозападна словенска држава, во чиј состав би влегле сите Срби, сите Хрвати и сите Словенци“. Одбраната на националната независност на Србија можеше да успее само како дело на севкупното југословенство. Од друга страна, помагајќи ги воените напори на Србија, Југословенскиот одбор, кој беше основан на 1. мај 1915

во странство по иницијатива на Супил и Трумбиќ ја исполнуваше најважната задача на југословенската национална програма.

Разликите меѓу владите на Србија со Пашиќ на чело и Југословенскиот одбор под претседателство на Анте Трумбиќ во поглед на начинот на создавање на југословенската држава имаа принципиелен карактер и беа толку длабоки што ја загрозуваат и самата цел, за која беше постигната согласност уште во самиот почеток. Иако во политиката на подготвување на југословенската држава имаше неоспорно големо значење, Крфската декларација сепак остави доволно простор, во кој нејзините создавачи пројавуваа спротивни ставови, во прв ред по прашањето за уредувањето на државата. Претставниците на Југословенскиот одбор се залагаа за федеративен принцип, додека Пашиќ упорно инсистираше за унитаристичко-централистичка форма на државата.

Создавањето на народното веќе на Словенците, Хрватите и Србите во Загреб, односно на Народен свет во Љубљана беше доказ дека југословенското движење има вистинска власт во југословенските земји на подрачјето на Австро-Унгарската Монархија и дека беше во прашање само денот кога ќе се конституира како држава. На седницата од 31. октомври 1918 година Народното веќе на Словенците, Хрватите и Србите се прогласи за легитимен претставник на „Државата на Словенците, Хрватите и Србите“, која беше создадена на подрачјето на старата Австро-Унгарска Монархија. Од тоа беше завршена „првата етапа во реализацијата на југословенската идеја“, бидејќи нејзиното интегрално релизирање бараше собирање и обединување на сите југословенски народи во заедничка југословенска држава.

Во присуство на делегацијата на Народното веќе на СХС и владата на кралството на Србија, регентот Александар на 1. декември 1918, примајќи ја адресата на делегацијата на Народното веќе, го прогласи „во име на Крал Петар I... обединувањето на Србија со земјите на независни држави на Словенци, Хрвати и Срби во единствено кралство на Срби, Хрвати и Словенци“. Идејата за југословенското народно единство, која ја инсистираше и проткајуваше стратегија за подготвување и создавање на југословенска држава, за да се постигне големата историска цел на југословенските народи, сега е ставена во функција на политика на државен централизам, кој им е наметнат на југословенските народи во име на принципот: еден народ — една држава.

Социјалистичките партии останаа доследни на југословенската национална платформа и во моментот кога на Конгресот во Београд (април 1919) се соединија во единствена соци-

јалистичка партија на Југославија (комунисти), како што, потоа Вуковарскиот конгрес (1920), од кога го зеде името КПЈ, гледиштето за националното и државното единство ќе го формулира во Програмата како своја политичка линија и определување. Важно е дека уште во почетокот на 1921 во КПЈ се јави иницијатива на јавна дискусија да се разгледа и анализира Нацртот резолуцијата за националното прашање (која ја изработија Моша Пијаде и Живко Јовановиќ), да се ревидира и отфрли програмското гледиште за националното и државното единство. Дискусијата за националното прашање во Југославија се одржа во втората половина на 1923 година во организацијата на партиското раководство, а се заклучи на III Земска конференција (во јануари 1924). Резолуцијата за националното прашање во развојот на КПЈ и нејзината борба за национална рамноправност во Југославија има значење на документ од голема историска вредност. Во Резолуцијата дојде до израз сознанието на КПЈ дека Југославија претставува повеќенационална државна заедница, па согласно со принципот за самоопределување на народите, се мисли дека решението на националното прашање се наоѓа во создавање на федерација на работничко-селските републики во Југославија, на Балканот и во Подунавјето.

Користејќи го незадоволството на широките слоеви од народот поради внатрешната државна криза, неспособноста на граѓанските партии и парламентот да го осигураат авторитетот на уставниот поредок, наслонувајќи се на поддршката од војската како нејзин врховен командант, кралот Александар го суспендира уставот, кој беше донесен под негово силно влијание, ги забрани политичките партии, го распушти парламентот и во текот на јануари 1929 година воспостави воено-монархистичка диктатура. Првиот период на шестојануарската диктатура обележен е со забрзан процес на концентрирање на реакционерни сили во земјата на чело со кралот. За време на диктатурата КПЈ беше се определила за политика на разбивање на југословенската држава на самостојни национални републики во рамките на Советска балканска федерација.

Ако IV земска конференција на КПЈ борбата против фашизмот ја постави на прв план од своето револуционерно дејствување, но сè уште се придржуваше кон курсот за разбивање на југословенската држава, Сплитскиот пленум на ЦК КПЈ во јуни 1935 година заведе став, кон кој КПЈ во наредниот период ќе се придржува доследно, дека националното прашање треба да се решава „во склопот на југословенската државна заедница, а не со нејзини разединувања и создавање на мали држави“. Веќе во 1936 година Јосип Броз Тито во „Писмото до Србија“ во име на Полит-бирото на ЦК КПЈ го формулира гле-

диштето на партијата за решавањето на националното прашање. Во „Тезите за проектот на платформата за широк народен фронт“ Тито бара Партијата во контактите со претставниците на Здружената опозиција на линијата за создавање на Народен фронт, инсистира за федеративен принцип и за седум федеративни единици (Хрватска, Словенија, Србија, Македонија, Црна Гора, Војводина, Босна и Херцеговина). Тоа беше конкретна и јасно дефинирана програма, за која од тогаш КПЈ доследно ќе се застапува и ќе се истакнува во својата револуционерна активност и која ќе стекнува сè појака поддршка од демократските антифашистички сили во земјата.

Кон крајот на август 1939 година склучен е т.н. договор Цветковиќ—Мачек, со кој во врска со уредувањето на државата и водењето на државната политика, големо-српската буржоазија ѝ направи значајни отстапки на хрватската буржоазија. Со овој договор хрватското национално прашање е решено со формирањето на Бановина Хрватска со автономна положба во рамките на Југославија. Со тоа всушност е направен првиот чекор во смисла на преуредување на државата на федеративен принцип. Меѓутоа, владата на Цветковиќ—Мачек, не покажа подготвеност да ги продолжи и да ги заврши започнатите реформи за внатрешното уредување на државата. Големо-српската буржоазија не сакаше да го изгуби приматот во државата и да се откаже „од српските земји“, а хрватската политика со Мачек на чело исто така не сакаше да инсистира на решавање на националното прашање во Југославија во целина. Прокламираната неутралност во Војната, која веќе беше започната, владата ја жртвува со тоа што безбедноста на државата ја бара под заштита на силите од Тројниот пакт. Сета граѓанска политика даваше секојдневно докази дека ја изневери Југославија и дека нејзина главна грижа е да го оправда своето поврзување со Хитлеровиот трет Рајх и фашистичка Италија, односно со своето англо-француско крило да се обиде да го спаси она што уште може да се спаси со одржување на врски со Велика Британија. Колку што поминување времето од склучување на Договорот, политиката на Цветковиќ—Мачек даваше сè повеќе докази дека се заоструваат спротивностите во знак на поларизација на силите на реакцијата и забрзаниот процес на дезинтеграција и распаѓање на државата.

Реалноста го потврди заклучокот на КПЈ дека режимот на Цветковиќ—Мачек ја продолжува политиката на националното угнетување, ограничување на демократските права и слобода на граѓаните и ја ослабнува одбранбената сила на земјата. ЦК КПЈ одлучи да ја свика V земска конференција, за да ја определи стратегијата и тактиката на Партијата во услови кога на Југославија непосредно ѝ се закануваше опасност од напад на фашистичките сили со неминовни последици

со губење на независноста и уништување на државниот интегритет. Врз основа на ова сознание и оценки Конференцијата ги формулира задачите на Партијата, меѓу кои на прво место стои одбраната на независноста на народите на Југославија. Таа можеше да биде успешна само во најголема поврзаност со борбата против воените цели на империјалистичките освојувачи од двата блока воопшто, а особено против профашистичките елементи во владата на Цветковиќ—Мачек, кои се трудеа Југославија да ја претворат во база на силите на Оската во рамките на нејзината балканска стратегија. Конференцијата особено ја истакна важноста на потребата и значењето на склучувањето на пактот за заемна помош со Советскиот Сојуз заради успешна одбрана на независноста на Југославија. Составен дел на оваа стратегија и нејзин битен елемент претставува борбата за национална рамноправност на народите и националните малцинства во Југославија.

Хитлеровото барање Југославија да пристапи кон Тројниот пакт владата на Цветковиќ—Мачек го исполнува на 25. март 1941, а веќе на 27. март беше срушено. Со државен удар на војската, крал Петар е прогласен за полнолетен, а владата која што беше проанглиски ориентирана — од претставници на граѓанската демократска опозиција и ХСС — ја формираше генерал Душан Симовиќ. Поради раскинувањето на пактот со силите на Оската, Хитлер на 6. април презеде војна против Југославија, чија армија по десетдневен отпор капитулираше пред надмоќните освојувачи. Во историјата на југословенската мисла и југословенските народи, капитулацијата, разбивањето и распарчувањето на Југославија помеѓу фашистичките окупатори, претставуваше нивен најголем пораз. Овој пораз беше дотолку потежок, бидејќи беше сврзан со освојувањето и распаѓањето на југословенската држава, која ја создадоа југословенските народи по вековните настојувања и борби за да живеат обединети, национално слободни и независни.

Со прокламирањето на НДХ, германско-италијанските окупатори сакаа да подигнат траен бастион на крстоносното антијугословенство, мислејќи дека на тој начин најефикасно се спречува и се исклучува секако обновување на југословенското единство. Со исклучок на колабористичките профашистички групации, кои со окупацијата на земјата имаа можност под закрилата на окупаторот да ја конституираат и да ја наметнат својата власт во окупираните подрачја, националните буржоазии во сите земји или се повлекоа во политичка пасивност или бараа форми за соработка со колабористичките режими, да би имале сигурност во работите и што помалку да се изложуваат на политичко компромитирање.

Додека окупаторите и квислинзите работеа забрзано за да ја консолидираат својата власт и ги удрија темелите на фашистичкиот „нов поредок“, Тито го одржа во Загреб „Мајското советување“ на ЦК КПЈ, на кое беше дадена анализа за причините кои доведоа до априлската трагедија на Југославија и беше донесена оценка дека организирањето на борбата на народите на Југославија за национална слобода, независност и поубава иднина претставува животна задача и цел на КПЈ. На најостри прогонства и терор беа подложени: словенечкиот и српскиот народ, Евреите и Ромите, комунистите и патриотите во сите окупирани делови на Југославија. Во НДХ усташите пристапија кон различни методи на насилства против српскиот народ со цел да се создаде национално чиста хрватска територија, исто така како што и во другите окупирани подрачја окупаторите и квислинзите презедоа прогонувања и насилства спрема народот, при што во суровоста на масовните форми спрема Словенците се истакнуваа Германците, спрема Србите и во Војводина Унгарците, спрема Црногорците и Србите на Косово и Метохија големоалбанските националисти. Иселувањето, покатоличувањето и колежот на Србите во Хрватска и Босна и Херцеговина беа започнати уште во мај, за да добијат масовни и неконтролирани размери по Хитлеровиот напад на Советскиот Сојуз.

По повод Хитлеровиот напад на СССР, ЦК КПЈ објави проглас до народите на Југославија, во кој се нагласува дека само со обединети сили во борбата против фашистичките освојувачи, југословенските народи можат да се ослободат од фашистичкото ропство и да ја осигураат својата иднина. Одлука за кревањето на народното востание донесе Полит-биро на ЦК КПЈ на седницата во Белград на 4. јули 1941 година. Само востанието против фашистичките освојувачи на Југославија можеше да биде вистинскиот одговор на насилствата и злосторствата против народот, вистинскиот и единствен пат до ослободувањето на Југославија, како што истовремено само КПЈ можеше да биде организатор, двигател и раководна сила на востанието. Меѓутоа, востанието можеше да биде успешно само ако се водеше со обединети сили на сите народи во Југославија, ако се повторуваше како единствена борба на југословенските народи против фашистичките окупатори, за нивно прогонување од Југославија. Политичкиот став на КПЈ да не ја признае фашистичката окупација и распарчувањето на Југославија по дијалектиката на револуционерното движење, надминав е со востанието, со кое веднаш, во практиката, почна негирањето на фашистичката окупација на земјата и нејзиното ослободување. Со фактот дека востанието под раководство на КПЈ од почетокот имаше карактер на народноослободителна

борба против фашистичките окупатори и домашните квислинзи се изразуваше определувањето за обновување на Југославија на нови темели.

Перспективата за национално ослободување и независност на југословенските народи е во оживотворувањето на идеите на братството и единството, во која се содржи и е изразена темелната и трајна програма на нивниот опстанок и иднината. Братството и единството се од пресудно значење за иднината на југословенските народи. Тоа значи негација на фашистичката окупација и потчинување на југословенските народи; негација на разбивањето и распарчувањето на југословенската држава; негација на националното предавство и служењето на освојувачите, братоубиството и геноцидот; негација на националната нерамноправност на југословенските народи; негација на зависноста на Југославија од моќните светски сили и поделба на југословенскиот национален простор меѓу интересните сфери. Братството и единството не е само идеја на народноослободителната борба и на програмата за создавање на нова Југославија. Тоа е мисла и дело во единство. Определеноста за националната слобода и независност и исполнување на тоа определување; единство на теоријата и практиката за обнова на Југославија и нејзината трајна иднина. Со братството и единството Народноослободителната борба широко се отвораше кон масите на сите југословенски народи, за да ги направи градители и обновувачи на трајната југословенска државна заедница. Во развојот на Народноослободителната борба со братството и единството се обележуваше патриотската, ослободителна, историска демаркациона линија помеѓу непомирливите противници—оние кои се жртвуваат за да живеат во слобода и оние кои ја жртвуваат слободата за да живеат во ропство. КПЈ беше неуморен градител на братството и единството и непомирлив противник на братоубиствената омраза и заемното уништување на југословенските народи кое го поттикнуваа фашистичките окупатори.

Борбата против фашистичките окупатори иманентно беше борба за обновување на Југославија како закономерен резултат на Народноослободителната борба. КПЈ како организатор и стратег на Востанието стана историски основоположник на настојувањата и борбите на југословенските народи да живеат обединети во заедничката југословенска држава. На крајот од 1941 година таа за оценката на општиот развиток на Народноослободителната борба предупреди дека во четничкото движење под раководство на полковникот на кралската „југословенска војска во татковината“ Дража Михајловиќ се формира големосрпски контрареволуционерен центар, штетен за сите народи на Југославија. На усташките масовни колежи на српското население, четничкото движење одговараше исто така

со масовни колежи на муслиманското и хрватското население. На Павелиќевата програма за етнички чиста НДХ беше спротиставена четничката програма „за хомогена Србија“, која во својот состав требаше да ги опфати: Србија, Македонија, Црна Гора, Босна, Источна Херцеговина, Срем, Банат и Бачка. По замислата на раководството на четничкото движење етнички хомогена „Голема Србија“, требаше да биде стожер на обновената Југославија со три федерални единици. За разлика од четничкото движење под раководство на нејзиниот воен министер, кој веќе во средината на 1941 година се декларираше за Голема Југославија, во која власта би припаѓала на хомогено чистата Голема Србија, пребежаната југословенска влада ги формулира и ги објави воените цели полни две години покасно. Според изјавата на владата, објавена во Лондон на 23. VI 1943 година нејзините воени цели ги опфаќаат следните ставови „... Ослободување на Југославија во нејзиниот државен интегритет... можна е само југословенската политика. Служејќи и на југословенската идеја ние најубаво служиме на добро сфатените интереси на Србите, Хрватите и Словенците... Времето на унитаризмот помина, иднината му припаѓа помалку или повеќе на федералното уредување... Воспоставување на поголема и појака Југославија од што беше и уредување во демокротски дух, тоа се воените цели кои треба да ги има пред очи секоја југословенска влада“.

Очигледно е дека имаше голема разлика во дефинирањето на воените цели на југословенската влада во бегалство и четничкото движење на Дража Михајловиќ, иако тој сè до средината на 1944 година во нејзиниот состав имаше звање воен министер. Но, во нивните воени цели имаше и идентични ставови. И владата и Дража Михајловиќ беа за монархијата и династијата на Караѓоргевиќ, како и за принципот за федеративно уредување на Југославија, која би ја сочинувале три единици: српска, хрватска и словенечка. Владата, како и Дража Михајловиќ не го признаваа националниот интегритет на македонскиот и црногорскиот народ и, останувајќи доследни на тоа гледиште, ги вбројуваа во српската федерална единица. Додека во целите на владата остана нејасно прашањето за Босна и Херцеговина и Војводина во српско-хрватско-словенечката федерација, воената програма на Дража Михајловиќ нив ги интегрира во хомогено-чиста Голема Србија.

Во втората половина на 1942 година, Тито и военополитичкото раководство на Народноослободителното движење го разгледаа прашањето за идната национално-политичка структура на Југославија и политички орган, кој во името на Народноослободителното движење би донел одлука за уредувањето на Југославија како повеќенационална државна заедница

Наместо законодавно тело, парламентот во Бихаќ на Првото заседание (26. и 27. ноември 1942) АВНОЈ го конституира како општонационално и општопартиско претставништво, како политички орган на Народноослободителната борба во Југославија. Сепак, Извршниот одбор на АВНОЈ, што беше избран во Бихаќ, беше организиран и дејствуваше како влада на Народноослободителното движење во Југославија. Развојот на Народноослободителното движење потврди дека окупаторско-квислиншкото негирање на Југославија беше немоќно пред изворната сила на југословенската мисла, пред вековното настојување на југословенските народи да живеат обединети во независна и слободна југословенска заедница. Формирањето на АВНОЈ во Бихаќ во ескот на ослободителната борба на народите на Југославија против фашистичките окупатори и домашните сојузници означи нова, судбоносна победа на југословенското единство и братство над крименоидниот антијугословенски фашизам.

Но, тоа сè уште не беше конечна победа. По убедувањето на окупаторот само трајната окупација ќе ја оневозможи Југославија. Смеслата на Петтата окупаторско-квислиншка офанзива беше во тоа секогаш да се запечати секоја замисла за повторно воспоставување на југословенската држава, од корен да се искорне од југословенското тло југословенската мисла. Окупаторите бараа и сакаа нешто невозможно, со скупацијата на Југославија во југословенските народи да се уништи природната желба и потреба да живеат во слобода. Операцијата „Шварц“ направи длабоки рани во југословенското тело, но и покрај многубројната техничка надмоќност, окупаторско-квислиншките воени сили не можеа да му го онеспособат крвотекот и да му ја одземат силата во борбата за опстанок. Најголемата бидејќи беше неостварлива нејзината цел: уништување на решеноста на југословенските народи да се одбранат од фашистичките освојувачи, да ја повратат својата слобода и независност, да ја обноват Југославија.

Според Титовата оценка есента 1943 година односот на силите во земјата покажуваше дека Народноослободителното движење во сите делови на Југославија напредува, дека масите на југословенските народи ја покажуваат својата цврста приврзаност кон неговите цели и дека прашањето до конечната победа над окупаторите е веќе одлучено со две и полгодислните резултати од народноослободителната борба. Окупаторите и квислинзите неповратно ја изгубија политичката битка, а воено-техничката надмоќност можеше да им донесе само моментни успеси со нови потешки политички неуспеси. Истовремено, меѓународните односи се развиваа во знак на општа надмоќ на антихитлеровската коалиција, бидејќи Хитлер на европското боиште остана без својот главен сојузник

— фашистичка Италија, чии воени потенцијали беа веднаш вклучени во стратешките операции против германските вооружени сили. Беа созреани сите услови да се реализира замислата од времето на „Бихачката република“ и со конституирање на легитимните врховни политички органи, Народноослободителното движење да ги удри темелите на новата југословенска државна опозиција. Претседателството на АВНОЈ го свика АВНОЈ на второто заседание во Јајце на 29. ноември 1943 година. Со програмата и одлуките Второто заседание на АВНОЈ го констатираше фактот дека со својата борба против фашистичките освојувачи и распарчувачи на Југославија, југословенските народи сами создадоа услови да ги реализираат своите историски настојувања со конституирањето на Демократска Федеративна Југославија (ДФЈ).

Одлуките на Второто заседание на АВНОЈ го изразија историскиот факт дека нова Југославија веќе не е перспектива туку реалност на југословенската револуција, која под раководство на КПЈ чекори кон сигурна победа. За тоа беа свесни сите сили собрани во Народноослободителното движење од редовите на сите југословенски народи, и тие со уште поголема решеност, поддршка и активно учество се слеваа во фронтот на Народноослободителната борба против окупаторот и неговите домашни помошници, за да ги потврдат одлуките на АВНОЈ во Јајце како свое цврсто и трајно становиште. Заседанието на АВНОЈ во Јајце од темел ја сруши Хитлеровата политичка конструкција во окупираните југословенски територии и го прогласи воспоставувањето на ДФЈ на севкупниот национален простор на југословенските народи.

Народноослободителното движење во Хрватска по заседанието на АВНОЈ во Јајце реализира таков напредок, кој ги присилуваше усташите да се повлекуваат од сите точки, при што им остануваше во борбата против нова Југославија и федерална Хрватска: да го активираат стариот арсенал на антикомунистичка, србофопска и антијугословенска усташка идеологија. Со тезите дека Јајце ја одбележува третата етапа од борбата за уништување на хрватството, дека четничкото рамногорство и комунистичкото партизанство претставуваат различни патишта и средства за возобновување на српската хегемонија во Хрватска и дека „мистификацијата“ за федерална Хрватска држава имаат свои извори и мотиви во четничко-комунистичката спрега, не може во хрватскиот народ да пробуди и да се развие доверба во „животворноста“ на ЈДХ и во ставот дека „единствена национална политика“ во Хрватска е таа која го води усташкото движење. НДХ претставуваше рушевина, за чие одржување повеќе не се веруваше дури ни во самиот усташки врв.

Реалноста и реализмот на одлуките на АВНОЈ исто така значеа тежок удар за четничкото движење, кое со победата на Сутјеска губеше на сите линии — на политичка, воена и на меѓународна. Со свикнувањето и одржувањето на Конгресот во селото Ба кон крајот на јануари 1944 година, раководството на четничкото движење сакаше да го уништи напредокот на Народноослободителното движење, а особено силно изразеното определување на народот за принципите на АВНОЈ за уредувањето на Југославија. Четничкото движење се залага Југославија да биде организирана на федеративен принцип во форма на уставна и парламентарна наследна монархија со „народна династија на чело со Караѓорѓе и Крал Петар II. Со четничката концепција на југословенската федерација српската единица би го опфаќала „сиот српски народ на неговата територија“, а истото начело би важело и за Хрватска и за Словенија. Како на усташките квислинзи, така и на раководството на четничкото движење му преостана на „своите“ територии со жесток антикомунизам грчевито да се спротивставува на движењето и сливањето на масите во Народноослободителното движење.

До ослободувањето на земјата Народноослободителното движење требаше да издржи многу силен притисок, кој доаѓаше од надвор, од Велика Британија, во која уживаа гостопримство кралот и избиганата југословенска влада. Поради соработката со германските окупатори претседателот на британската влада — Винстон Черчил одби да му дава материјална и политичка помош и поддршка на четничкото движење на Дража Михајловиќ и изрази готовност на британската влада „според покажаната подготвеност и способност да се бори против Германците“ да ги помага партизанските сили под команда на маршал Тито. При тоа Черчил, како монархист, упорно настојуваше по завршувањето на војната, Југославија да ја задржи формата на монархијата и на крал Петар да му осигури враќање во земјата и вршење кралска должност. Доколку барањата за опстанок на монархијата и враќањето на кралот во земјата излегуваа во орбитата на политичкиот живот на ослободителното движење се посилено го искажуваше определувањето за република. Конфронтацијата: монархија — република имаше многу подлабоко значење одопшто е определувањето за една или друга форма на југословенската држава. За Народноослободителното движење беше прашање кому ќе му припаднат плодовите од Народноослободителната борба на југословенските народи против фашистичките окупатори и нивните квислиншки сојузници — на народите од Југославија собрани во Народноослободителното движење, кои се бореа за нова Југославија или на монархистичко-буржоаската групација, која го сакаше стариот општествено-политички систем, подоб-

рен со извесни реформи. Меѓу раководството и базата на Народноослободителното движење имаше уверување дека тоа прашање го реши самиот народ со борбата против окупаторот и подготвеноста да издржи до конечната победа во која длабоко веруваше. Черчиловата дипломатско-политичка умешност се покажа неостварлива, бидејќи сметаше дека Србија е определена за монархија и за династијата Караѓорѓевиќи, заборавајќи дека српскиот народ, во текот на целата Народноослободителна војна, со својата борба против окупаторот и четниците, како и против политикта на владата во бегалство, ја потврдуваше својата приврзаност кон програмата и целите на Народноослободителното движење. Без тој фактор не би биле можни ни одлуките на АВНОЈ во Јајце, а немаше ни да се покаже дека Черчил и кралот својот проект за зачувување на монархијата во Југославија го граделе на песок — без основа.

На своето прво заседание на 29. ноември 1945 година, Народната скупштина ДФЈ ја прогласи за република. Народноослободителното движење не би било Револуција, а Револуцијата не би завршила со победа без уставните одлуки за прогласување на Федеративна Народна Република Југославија. Уставотворната скупштина со тој чин го заклучи вековниот период на напори и борби на југословенските народи, својата национална слобода и независност, својот општествен и културен развој да го осигураат обединети во заедничка југословенска држава, во која сами ќе ја градат својата иднина. На тој долг, стогодишен пат со напори и борба за национално слободна и рамноправна југословенска државна заедница одлучувачко значење имаше југословенската социјалистичка револуција реализирана во Народноослободителната војна, против фашистичките окупатори и квислинзи, чија победа е нераздвојна од раководната улога на КПЈ на чело со Јосип Броз Тито. При историското утврдување на овие оценки, еден факт посебно предизвикува и поттикнува на размислување: во монархиско-буржоаската југословенска држава КПЈ цели дваесет години беше надвор од законот и во прогонство, беше третирана како најопасен непријател на народот и државата, а по окупацијата и распарчувањето на земјата меѓу окупаторите и нивните сателити, единствено таа од сите политички партии и организации докажа дека борбата за национална слобода и независност на југословенските народи и за интегритет на југословенската држава ја прави севкупната смисла на нејзиното револуционерно дејствување во периодот од 1941 — 1945.

Така КПЈ под раководство на Тито се потврди како историски основоположник на југословенската мисла и определбата на југословенските народи да живеат обединети и рамноправни во слободна и независна југословенска државна заедница.

*(Превел од српскохрватски јазик
Коста Пеев)*

Enver REDŽIĆ

THE YUGOSLAV IDEA AND AVNOY

Summary

The Yugoslav idea expressed the life-long aim of the Yugoslav peoples and minorities to realise their great objective-national liberation and union. The fact that the Yugoslav peoples had to live under foreign authority, gave to Yugoslav thought a liberation character, which came to expression in the programmes of their national movements.

The author gives a description of the struggle of the Yugoslav peoples for their independence and freedom. The CPY headed by Josip Broz Tito affirmed itself as a historical foundation of Yugoslav thought and of the determination of the Yugoslav peoples to live in a federation with equal rights for all in the free and independant Yugoslav community.